

Normale dönüş: Hangi normal?

Öner Günçavdı

Kuzey yarımküredeki hükümetler yavaş yavaş normalleşme yönünde adımlar atmaya başladılar. Salgının kontrol altına alındığını varsayarak, birer birer **normalleşme** adı altında birtakım tedbirleri kamuoyu ile paylaşıyorlar. Farklı iş kollarındaki işletmelerin aşamalı olarak açılmasından tutun da, aylardır çalıştıkları ofislerini evlerine taşıyanların iş yerlerine dönüş planlamalarına kadar birçok konuda yeni kararlar alınıyor ve kamuoyunun bu kararlara uyması bekleniyor. Ama hiç kimse, normal denilen yeni hayatın salgının ardından nasıl bir normal olacağı konusunda kamuoyuna bir açıklama yapmıyor. Belki de bu açıklamaları yapması beklenenlerin nasıl bir normal ile karşı karşıya kalacağımızı bilmemeleri bunda etkilidir.

Alınan tüm bu tedbirlere rağmen, sıradan insanlarda bu normalleşme gayretlerine karşı bir şüphe duygusu oluşuyor ister istemez. Haksızlar mı?

Zira birçok ülkedeki kurumlar salgın boyunca gösterdikleri performansa göre insanların hayatlarına gereken özeni gösteremedikleri gibi, geleceklerine yönelik yeterli güvenceyi de veremedi. Salgının ciddiyetini yeterince kavrayamayan hükümetler zamanında tedbir alamadılar. Salgının tehlikeleri hakkında vatandaşlarını yeterince ve zamanlıca uyaramadılar. Acaba insanları dikkate almayan, sistemin ne pahasına olursa olsun sürdürülmesini amaçlayan bir düzen midir bu normal?

Salgının yayılımını önlemek için alınan tedbirlerin olumsuz ekonomik etkileri de yeterince giderilemedi. **Ceyhun Elgin, Gökçe Başbuğ ve Abdullah Yalaman**'ın yaptığı hesaplamalara göre, dünyada salgınla mücadele için ayrılan kaynak bakımından ülkeler farklı performanslar sergilemiş durumdadır. Örneğin ABD GSYİH'nin %13'nü, İngiltere %5'ini, Kanada %8,4'ünü, İspanya %7'sini, İtalya %5,7'sini harcarken, Türkiye sadece %2'sini harcamıştır. Salgının çıkış yeri olan Çin ise, sadece %3,8'ini salgınla mücadeleye ayırmıştır. Birçok ülkede, bu arada ülkemizde de uygulanan doğrudan gelir destekleri hem kapsam, hem de büyüklüğü bakımından yeterli olmamıştır. Her krizde olduğu üzere, alınan tedbirlerde firmalara ve sermayeye öncelik verilmiş ve hanehalklarına verilen destekler yetersiz kalmıştır. Uygulanan destek politikalarının ve salgının farklı kesimler üzerinde farklı etkilerinin olması, var olan gelir eşitsizliklerinin artmasına yol açmıştır. Örneğin, Türkiye'de salgın sonrasında gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının, kötüleşme yönünde en az 3 puan artması beklenmektedir. Ayrıca bu, salt Türkiye'ye özgü bir gelişme de değildir. Salgın sonrasında birçok ekonomide bu yönde gelişmelere şahit olma ihtimalimiz yüksektir. Zaten var olan eşitsizliklerin arttığı yeni toplumsal ve ekonomik yapıya dönüş müdür kastedilen normal?

Salgın sürecinde ekonomiler hem **arz**, hem de **talep şoklarına** maruz kaldılar. Çin'e aşırı bağımlılık uluslararası tedarik zincirindeki aksamalara ve bu zincirin sorgulanmasına yol açtı. Alternatif arayışları büyük ölçüde makinaların insanları ikamesiyle sonuçlanacağı bir yapı arayışlarına evrildi. Daha çok insanların işsiz kalmasına yol açacak bu arayışlar, gelişmiş piyasa ekonomilerinde üretim maliyetlerinin tekrar gözden geçirilmesine ve uluslararası tedarik zincirlerinin yeni niteliğini belirlemeye başladı. Ortaya çıkan yeni önceliklerle sermayenin emeği ikame etme süreci hız kazandı, kazanacak. Bu durum her koşulda yeni insanların işsizlik ordusuna katılmasına neden olacaktır. Acaba kastedilen normal bu mudur yoksa?

Salgın süresince merkez bankaları enflasyon endişesine kapılmadan parasal genişlemeye gittiler; tabi her krizde olduğu gibi. Kredi imkânlarını genişlettiler. Gelirlerin düştüğü bir ortamda, hanehalkları ve firmalar daha çok borçlanabilsinler, mevcut borç stoklarının kolayca çevirebilsinler diye. Sanki salgın sonrasında bu borçları onlar ödemek zorunda kalmayacakmış gibi... Borç stoku artmış, ama bu borcu ödeyecek gelirlerinden büyük ölçüde mahrum kalmış hanelerin, geleceklerinden endişe duymadan daha çok harcama yapmalarının beklendiği dünya mı bu yeni normal?

Hanelerin azalan satın alma güçleri ve düşen talebin desteklenmesi doğrudan gelir desteklerine bağlıyken, kitlesel olarak artan işsizlik nedeniyle oluşacak gelir kayıplarının bir şekilde telafi edilmesi gerekmektedir. Her krizde olduğu gibi, arttırılan likiditenin firmalara, büyük işletmelerin bilançolarına destek olmasının yanında, gelir kaybı yaşayan kitlelerin düşen taleplerini arttıracak doğrudan gelir desteklerine yönlendirilmesinde büyük yarar olurdu. Ancak bu krizde hanehalklarına verilen destekler firmalara verilenler kadar cömert olmadı maalesef. Reel kesim borçlarına borç katarken, hanehalkları varlıklarını harcamak ve bu şekilde gelir kaybı risklerini minimize etmek zorunda kaldılar. Dönüş yaptığımız normal acaba bu hanelerin düşen gelirleriyle daha çok harcama yapmasını bekleyeceğimiz bir normal mi?

Salgının kendisi olmasa da, iktisadi gelişmeler gelecekteki ekonomik risklerin artacağı yönünde algıların pekişmesine neden oldu. ABD’de tarihi bir işsizlik dalgası yöneticileri çaresiz bırakırken, benzer eğilimler Türkiye’de de ortaya çıkmaya başladı. Hali hazırda yüksek seyreden işsizlik, salgının etkisiyle daha da artarak, ülke tarihinde görülmemiş düzeylere çıkma ihtimali doğdu. Bundan çok daha önemlisi, salgın ile birlikte değişen iş pratikleri işgücü piyasasına yönelik yeni dönüşümlerin işaretçisi oldu. Ama bu, aynı zamanda toplumun belli bir kesimin işlerini kaybetme riskini doğurdu. Dünya ekonomisinin dönmeye çalıştığı normalin bir diğer unsuru da bu!

IMF gibi uluslararası kurumların salgının dünya ekonomisini önce %5, ardından %8 küçüleceğini öngördükleri küresel ekonomi aynı zamanda ülkelerin dönmek için çaba harcadıkları normali ifade etmektedir. Dünyadaki bu eğilimin bir parçası olarak Türkiye’nin de, büyük olasılıkla küçüleceği bir ekonomiye dönme çabalaması şeklinde de görülebilir bu normale dönüş. İşsizliğin belki de iki katına çıktığı bu ekonomi, bir süre kaçınmadığımız normalimiz olacak maalesef.

İşte bu koşullarda, çaresizlik içinde hükümetler mevcut sistemi olduğu gibi sürdürmenin yollarını aramaktadırlar. Sanki yaşananlarda hiçbir rolleri yokmuş gibi davranarak, piyasanın hâkimiyetini ve itibarını tekrar tesis etmek etmeye çalışmaktadırlar. 21. yüzyılın dünyasında, geçmiş yüzyıldan devralınan sorunlar ve köhnemiş kurumlara var olma çabası içine giriyorlar. Salgın döneminde, istisnasız tüm ülkelerde, salgının var olan tahribatın boyutunu arttıran eşitsizliklere dokunmadan, “normale” (o da neyse?) dönmeye çalışıyorlar. Salgınla birlikte yapılan yönetsel hataların hesabını vermeden, ya da nedenlerini tartışmadan her şeyi olduğu gibi sürdürmeye niyetleniyorlar.

Kısacası, medikal anlamda gözle görülür bir gelişme sağlanmadan ortaya çıkan bu normale dönüş çabaları, zora düşen piyasanın ve piyasa kurumlarının kendilerini var etme çabasıdır. Köhnemiş, bugünün dünyasının sorunlarına çözüm üretemeyen ulusal ve uluslararası kurumlara dokunmadan yola devam etme çabasıdır normale dönüş. Tıkanan iktisadi sistemlerin işleyişini temin edebilmek için zamansız bir şekilde girişilen bu çaba, aynı zamanda piyasanın ikbali için, belki de daha fazla insanın feda edilmesi anlamına gelecek bir çabadır bu normale dönüş.